

УДК 340:1

Христина Максим
Національний університет “Львівська політехніка”,
аспірантка кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
khrystyna.b.vavryk@lpnu.ua

ФЕНОМЕН ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

<http://doi.org/10.23939/law2023.38.072>

© Максим Х., 2023

У статті проаналізовано сутнісні ознаки інформаційної військової агресії, що відрізняють її від війни у традиційному розумінні. Виокремлено означальні риси інформаційної агресії, яка є релевантною теперішній українській ситуації, а саме: несиловий характер, відсутність підпорядкування фізичним закономірностям (немає маси, ваги, розміру, температури тощо); нелінійність, тобто непропорційна залежність причини й наслідку, порушення закону збереження матерії та енергії, кумулятивний характер, можливість лавиноподібного зростання інформації; можливість максимальної дальності й швидкості розповсюдження, що зростає з розвитком інформаційних технологій; можливість ідеального клонування; нелокалізованість у часі – наслідки інформаційної агресії і насилля можуть бути розмитими у часі й просторі; пандемічність, опосередкований характер і потаємність впливу (інформаційна дія має глобальний характер й на відміну від фізичного впливу, може бути абсолютно непомітною); віртуальний характер дії, можливість фокусування, селективність, уразливість (крихкість інформаційного світу, легкість доступу, можливість зламу інформаційних систем).

Доведено, що сучасні військові конфлікти, задля забезпечення власної легітимності та з метою здійснення маніпулятивних впливів, якісно використовують комунікативні можливості сучасного постіндустріального (інформаційного тощо) суспільства. Інформаційна зброя є надзвичайно руйнівною і впливає на найважливіше – духовну сферу суспільства, і може бути віднесена до зброї масового ураження. Окрім того, універсальність та ефективність інформаційної зброї зводить її в ранг абсолютної зброї, доступної для всіх організованих структур у мирний і, особливо, у воєнний час.

Ключові слова: агресія; інформаційна агресія; війна; інформаційна війна; засоби масової інформації; маніпуляція; маніпулятивні технології; інформаційно-комунікаційні технології; нормативно-правова база.

Постановка проблеми. Військова агресія є однією із традиційних форм актуалізації агресії у суспільстві. Сучасну російську військову агресію проти України вкрай важко зрозуміти за допомогою класичних дефініцій, позаяк поєднує в собі такі елементи, які виключають ідею війни, поєднуються не лише несумісні сутності, але і проявляється особлива логіка їх зв'язків. Нинішня війна спирається на використання внутрішніх контроверз, що штучно створюються у державі, на

яку спрямована агресія, державою-агресором. Саме така логіка дає змогу перенести військовий фронт з безпосереднього місця бою у глобальний комунікативний простір Інтернету, на екрани телевізорів та шпальт газет, але у кінцевому підсумку останнім місцем бою залишається людський світогляд.

Агресія створює для сучасної людини своєрідний простір, специфічне середовище, в якому образи зовнішнього світу трансформуються, модифікуються, і людина повинна діяти відповідно до них, тобто “грати за встановленими правилами”, інколи втрачаючи при цьому відчуття реальності. Кривавий досвід ХХ ст. мав би унебезпечити людство від майбутніх проявів військової агресії, однак як показує трагічний український досвід останніх років, агресивний бік людської природи завжди знаходить простір для власної актуалізації. На жаль, у сучасному світі ніхто не може почуватися у повній безпеці, адже всі безпосередньо чи опосередковано з огляду на глобалізаційний процес залучені у цивілізаційний поступ.

Аналіз дослідження проблеми. Інформаційна війна є предметом наукового аналізу вітчизняних та зарубіжних дослідників, таких як О. Білорус, Ю. Бондаря, Н. Гроднянського, О. Данильян, О. Дзьобань, Е. Доценко, М. Зінченко, Є. Єрмакова, М. Керні, Б. Кормич, В. Крисько, С. Люлько, Г. Майкл, Т. Макгонагл, Я. Малик, В. Мироненко, В. Пилипчук, В. Петрик, Г. Почепцов, В. Прокоф'єва, С. Расторгуєва, А. Ротовського, А. Рудакова, Д. Скринька, О. Фролова, Ю. Шилова, О. Юдіна та ін. Водночас потребують подальшого з'ясування питання визначення сутнісних ознак інформаційної військової агресії, що відрізняють її від війни у традиційному розумінні, а також напрацювання шляхів протидії інформаційній війні як інструменту пропаганди на національному рівні.

Мета статті – діагностувати сутнісні ознаки інформаційної військової агресії, що відрізняють її від війни у традиційному розумінні.

Виклад основного матеріалу. Сучасним поширеним виявом агресії є така її форма, як інформаційна агресія. Дефініції інформаційна агресія та інформаційно-психологічна війна актуалізувалися у дослідницьких контекстах лише у ХХ ст. І це цілком логічно, адже зазначений проблемний аспект явища рельєфно концептуалізувався в теорії та соціальній практиці внаслідок транзиту до постіндустріального (інформаційного) суспільства. Нинішня українська дійсність є наочною демонстрацією ситуації, коли межа між інформаційною та безпосередньою війною розмивається. У сучасних військових конфліктах, з метою забезпечення їх легітимності та здійснення маніпулятивних впливів, ефективно використовують комунікативні можливості сучасного глобалізованого інформаційного суспільства.

Попри порівняно нещодавнє концептуальне формулювання інформаційної агресії, у протоформах вона існувала з часів становлення людської культури та упродовж її еволюції. Як зауважує В. Мироненко, алегорія інформаційної агресії міститься зокрема вже у біблійній розповіді про труби, що зруйнували стіни Єрихона. Автор наголошує, що прийоми інформаційної агресії із розвитком інформаційної матеріально-технічної бази зазнали чимало змін, і це є випадком, коли буття визначає свідомість [1]. Слушною є позиція Є. Єрмакової, інформаційна війна – це маніпулювання інформацією, що провокує порушення цілісності суспільства, його стабільного, зокрема, і емоційного стану, підрив цілей, поглядів і світогляду соціуму, а також розпалювання конфліктів (міжособистісних, етнічних, міжнародних) [2, с. 48].

Саме маніпуляція є неодмінною технологією управління не лише інформаційними потоками, але й масовою свідомістю в потрібному, вигідному для військового агресора напрямку. На основі правильно напрацьованої тактики подання інформації можна: викликати негативне (агресивне) ставлення соціуму до керівництва держави, позбавити суспільної довіри уряд; викликати у населення (жертви агресії) страх чи паніку, щоб дезорганізувати звичний спосіб життя; завдати

шкоди міжнародному іміджу держави, її престижу; поставити під сумнів традиції, культуру, ціннісні орієнтації народу в інтересах маніпуляторів та сил або еліт, які стоять за ними. Військова агресія гібридної природи успішно користується поляризованістю суспільства, внутрішніми протиріччями розвитку, дискредитацією влади тощо. Реалізувати маніпулятивний потенціал гібридних стратегій дає змогу наявна та підсилена ззовні боротьба панівних у суспільстві дискурсів (демократичного та тоталітарного, глобального та національного, раціонального та ірраціонального тощо).

Сучасні українські дослідники виокремлюють означальні риси інформаційної агресії, яка є релевантною теперішній українській ситуації, а саме: несильовий характер, відсутність підпорядкування фізичним закономірностям (немає маси, ваги, розміру, температури тощо); нелінійність, тобто непропорційна залежність причини й наслідку, порушення закону збереження матерії та енергії, кумулятивний характер, можливість лавиноподібного зростання інформації; можливість максимальної дальності й швидкості розповсюдження, що зростає з розвитком інформаційних технологій; можливість ідеального клонування; нелокалізованість у часі – наслідки інформаційної агресії і насилля можуть бути розмитими у часі й просторі; пандемічність, опосередкований характер і потаємність впливу (інформаційна дія має глобальний характер й на відміну від фізичного впливу може бути абсолютно непомітною); віртуальний характер дії, можливість фокусування, селективність, уразливість (крихкість інформаційного світу, легкість доступу, можливість зламу інформаційних систем) [3].

Аналізуючи можливості та загрози інформаційної зброї, О. Дзьобань та В. Пилипчук визначили три основні інструменти її впливу на жертву інформаційних маніпуляцій: 1) втрата важливої для супротивника інформації, цей метод впливу підвищує ефективність власної інформаційної діяльності або знижує ефективність діяльності супротивника. Тобто формування у людини викривленого (неправильного, неправдивого) уявлення про явища чи об'єкти через відсутність у них вичерпної інформації. Коли супротивник отримує доступ до прихованої від нього інформації, то він отримує можливість приймати випереджаючі управлінські рішення; 2) поширення (впровадження) негативної інформації, цей метод може не лише призвести до небезпечних рішень, але й змусити діяти собі на шкоду. Задля втаємничення авторства джерела інформації чи надання самій інформації більшої значущості, застосовуються механізми “відмивання інформації”, коли вона таємно передається інформаційному органу, а потім інформація максимально тиражується із посиленням на ці джерела; 3) прямий вплив на психіку людини, який дає змогу керувати поведінкою людини, є чимало способів щодо її реалізації – маніпуляція свідомістю, шантаж, погрози, підкуп тощо, а самі вони постійно удосконалюються [3].

Водночас існує широкий спектр методів ефективного впливу інформаційної зброї, які безпосередньо реалізуються за допомогою спеціальних технічних засобів і ЗМІ. Саме використання інформаційної зброї у контексті реалізації військових стратегій веде до визначення поняття “інформаційної агресії” як системного та цілеспрямованого застосування можливостей інформаційної зброї з метою інформаційної колонізації країни-жертви чи ведення інформаційної війни [4].

Так, російська військова агресія, спрямована на Україну, є взірцем військових дій принципово нового кшталту, саме на інформаційну зброю та пропаганду покладаються значні очікування з позиції дезорієнтації соціуму. Певною мірою така військова політика виявилась ефективною та призвела до виникнення епіцентрів дестабілізації – Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та інших окремих регіонів України. На цих територіях агресор оперативно використовує соціальну міфологію та інші інструменти інформаційної війни, підвищує рівень існуючих у суспільстві світоглядних протиріч тощо. З одного боку, російська пропаганда спрямована на автохтонне населення регіонів потенційної військової агресії, а з другого – є інструментом легітимації військової агресії серед росіян та закордонних громадян, коли агресивна у

геополітичному плані поведінка починає виглядати як єдина можлива стратегія деескалації у регіоні, що становить для росії геополітичну зацікавленість.

В українському дослідницькому просторі значний внесок щодо розуміння інформаційної агресії та інформаційної війни в локальному та глобальному вимірі здійснив Г. Почепцов. Зокрема, вчений досить слушно та обгрунтовано визначив основні виклики гуманітарного характеру, на тлі яких оптимально розгортаються стратегії інформаційної агресії: тактичне та стратегічне управління масовою свідомістю; створення та підтримка домінуючої картини світу в освіті та інших інформаційних потоках стратегічного характеру; управління інформаційним порядком денним; управління альтернативними поглядами; формування альтернативи глобальному інформаційному потокові. Щодо конкретної ситуації в Україні, автор означає її дефініцією “перша смислова війна в світі”, підкреслюючи домінуючий характер інформаційного компоненту військових дій, який уможливив геополітичне протистояння. Серед її ознак Г. Почепцов виокремив таке: знищення ознак військових (“зелені чоловічки”, “миротворці”); знищення ознак незаконності (“народний мер”, “народний губернатор”, “народна самооборона”); посилення негативної характеристики супротивника (“самопроголошена кївська влада”; “нацисти”); завищення свого позитиву аж до сакралізації; опис дій з метою їх легітимації “це ж наше” [5, с. 24].

Істотною особливістю інформаційної агресії є моральна дестабілізація та нав’язування країною-агресором своєї волі всьому населенню країни-жертви. Тобто у такій війні цивільне населення є одним із основних об’єктів так би мовити “уваги” супротивника: воно не тільки несе основний фізичний тягар наслідків збройного протистояння, але і перебуває під шаленим тиском інформаційної та психологічної складової частини військово-політичного конфлікту [6].

У сучасних військово-політичних конфліктах, зокрема і веденні війни росією проти України, особлива роль належить застосуванню засобів масової інформації як чинника впливу на супротивника для досягнення необхідних політичних або воєнних переваг (медіа війна), а також застосуванню сучасних інформаційних комп’ютерних технологій для руйнування (дезорганізації) систем військово-цивільного управління супротивника та з розвідувальною метою (кібер-війна).

У цьому контексті слушною є позиція С. Шпилик, що інформаційна зброя принципово відрізняється від всіх інших засобів ведення війни тим, що з її допомогою ведуться неоголошені й найчастіше невидимі світові війни і що об’єктами впливу цієї зброї є насамперед цивільні інститути суспільства й держави – економічні, політичні, соціальні і т.д. Окрім того, вперше військова стратегія використання інформаційної зброї виявилася тісно пов’язаною з цивільним сектором і стала багато в чому від нього залежати [7, с. 183].

Аргументом небезпечних можливостей технологій пропаганди постає повноцінний контроль країною-агресором українського інформаційного простору, що виступило однією із передумов ініціювання збройного конфлікту та тимчасової окупації росією Криму, Донецької та Луганської областей та інших регіонів України. Навіть після початку повномасштабної війни вплив росії у засобах масової інформації та Інтернеті залишає їй інструментарій для дестабілізації в регіонах України, що не залучені у безпосередню війну, дає змогу дискредитувати Україну та виправдовувати власну політику у певних країнах світу.

Відтак постає нагальна необхідність у пошуку оптимальної стратегії та впровадження у безпосередню практику національної системи інформаційної безпеки, при цьому, не лише оборонного, але й наступального характеру, а також стратегії просування національних та безпекових інтересів України в інформаційному просторі. Така стратегія повинна передбачати таке: розробку й удосконалення нормативно-правової бази у сфері інформаційної безпеки, яка дотепер не має належного системного характеру та не повною мірою відповідає існуючим потребам; створення керівного та координаційного органу системи інформаційної безпеки України у структурі державних органів виконавчої влади; визначення (уточнення) переліку суб’єктів підтримання інформаційної безпеки, їхніх функцій, завдань і повноважень, для чого необхідно внести відповідні зміни до чинного законодавства України; проведення досліджень та визначення потреб у технічному,

фінансовому й кадровому забезпеченні функціонування системи з метою прийняття рішення щодо розробки відповідної цільової державної програми або внесення змін до чинних; подальша активізація заходів у Міністерстві оборони України та Генеральному штабі Збройних Сил України зі створення власної системи інформаційної безпеки, яка має стати складовою частиною національної системи інформаційної безпеки, а також розробки відповідної нормативно-правової бази в межах реалізації Концепції забезпечення інформаційної безпеки Міністерства оборони та Збройних Сил України.

З метою реалізації гібридних інформаційних стратегій країна-агресор ефективно використовує технології пропаганди, різновиди якої варто розуміти, аби мінімізувати її потенційний вплив. Дослідники пропонують тріадну модель пропаганди, виокремлюючи у ній чорну, сіру та білу пропаганду: “чорна” пропаганда – це сфабрикована неправдива інформація (відверта брехня), поширення якої має на меті спровокувати політичний, соціальний, міжетнічний або міждержавний конфлікт. Пропаганда війни, тобто підбурювання до застосування збройної сили проти іншої держави або етнічної групи, розпалювання шовіністичних настроїв на підтримку агресії – один з напрямків такої діяльності; “сіра” пропаганда – це повідомлення, джерело й достовірність якого викликають сумніви (у цьому випадку йдеться про напівправду або ж її упереджене тлумачення; “біла” пропаганда – коли джерело інформації повністю ідентифіковане, а інформація є точною й акуратною. Проте той, хто повідомляє цю інформацію, усіляко намагається виглядати “своїм”, проте він не оприлюднює інформацію, яка йому не вигідна [7, с. 180].

Динаміка зростання рівня агресивності резонує із процесами цивілізаційних змін, характер яких визначають процеси утвердження глобального інформаційного суспільства. Українське суспільство залучене у процеси утвердження інформаційного суспільства, в контексті чого комунікативні стратегії упередження агресивності мають враховувати факт опосередкованості сучасної комунікації розвиненими технологіями, засобами масової інформації. У цьому аспекті є потреба підвищення рівня освіченості населення не тільки із технологічними можливостями комунікації, але й з етичними принципами комунікації нової природи, а також імплементувати підходи, здатні протидіяти спорідненим із цими технологіями деструктивним феноменам (тролінг, гібридні форми пропаганди тощо).

Зазначені феномени мають значний вплив на осіб, не здатних раціонально вибудувати стратегію комунікації в інформаційно-комунікативному просторі, виступаючи об’єктами маніпулятивних впливів різної спрямованості. Маніпулятивні цілеспрямовані інформаційні впливи активізуються на тлі ірраціональних чинників комунікації, сприяючи активізації агресивності особистості в інформаційно-комунікативному просторі, поглибленню протиріч між представниками українського суспільства всупереч раціональній потребі консолідації зусиль суспільства загалом перед сучасними викликами.

Висновки. Сучасні військові конфлікти, задля забезпечення власної легітимності та з метою здійснення маніпулятивних впливів, якісно використовують комунікативні можливості сучасного постіндустріального (інформаційного тощо) суспільства. Інформаційна зброя є надзвичайно руйнівною і впливає на найважливіше – духовну сферу суспільства, і може бути віднесена до зброї масового ураження. Окрім того, універсальність та ефективність інформаційної зброї зводить її в ранг абсолютної зброї, доступної для всіх організованих структур у мирний і, особливо, у воєнний час. Це єдина зброя, яка може бути використана приховано від супротивника. Треба розуміти, що сьогодні інформаційна зброя становить серйозну небезпеку для будь-якої держави. Отож ведення сучасної інформаційної війни – це елемент глобальнішого військового протистояння між агресором (росією) та Україною. Чинні в державі механізми правового захисту та забезпечення інформаційної безпеки активно застосовуються, але все ж таки потребують подальшого вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мироненко В. Інформаційна агресія й інформаційне протистояння. URL: <http://personal.in.ua/article.php?ida=319> (дата звернення: 13.05.2023).
2. Качмар О. В. (2016). Інформаційна агресія як компонент інформаційно-психологічної війни. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філософія*. № 2. С. 46–54.
3. Пилипчук В. Проблема агресії і насильства : світоглядно-інформаційний вимір. URL: <http://social-science.com.ua/article/806> (дата звернення: 13.05.2023).
4. Сенченко М. Інформаційна агресія та її вплив на культуру (частина 1). URL: <http://ar25.org/article/informaciyna-agresiya-ta-yiyi-vplyv-nakulturu-chastyna-1.html> (дата звернення: 13.05.2023).
5. Почепцов Г. Г. (2013). Сміслові та інформаційні війни. *Інформаційне суспільство*. Вип. 18. С. 21–27.
6. Світова гібридна війна: український фронт: монографія. (2017). За заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: НІСД. 496 с.
7. Шпилик С. (2014). Інформаційна війна, пропаганда та PR: такі схожі й такі різні. *Галицький економічний вісник*. Том 47. № 4. С. 178–188.

REFERENCES

1. Myronenko V. *Informatsiina ahresiia y informatsiine protystoiannia*. [Information aggression and information confrontation]. URL: <http://personal.in.ua/article.php?ida=319> (Accessed: 13.05.2023) [in Ukrainian].
2. Kachmar O. V. (2016). *Informatsiina ahresiia yak komponent informatsiino-psykholohichnoi viiny* [Informational aggression as a component of informational and psychological warfare]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya: Filosofii*. No. 2. P. 46–54 [in Ukrainian].
3. Pylypchuk V. *Problema ahresii i nasylstva : svitohliadno-informatsiyni vymir* [The problem of aggression and violence: worldview and information dimension]. URL: <http://social-science.com.ua/article/806> (Accessed: 13.05.2023) [in Ukrainian].
4. Senchenko M. *Informatsiina ahresiia ta yii vplyv na kulturu* (chastyna 1). [Informational aggression and its impact on culture]. URL: <http://ar25.org/article/informaciyna-agresiya-ta-yiyi-vplyv-nakulturu-chastyna-1.html> (Accessed: 13.05.2023) [in Ukrainian].
5. Pocheptsov H. H. (2013). *Smyslovi ta informatsiini viiny*. [Semantic and information wars]. *Informatsiine suspilstvo*. Vol. 18. P. 21–27 [in Ukrainian].
6. *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front*: [Global hybrid war: the Ukrainian front] monohrafiia (2017). Za zah. red. V. P. Horbulina. Kyiv: NISD Publ. 496 p. [in Ukrainian].
7. Shpylyk S. (2014). *Informatsiina viina, propahanda ta PR: taki skhozhi y taki rizni* [Information warfare, propaganda and PR: so similar and so different]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. Vol. 47. No. 4. p. 178–188 [in Ukrainian].

Дата надходження: 26.04.2023 р.

Khrystyna Maksym

Lviv Polytechnic National University,
Institute law, psychology and innovative education
Department of Theory of Law and Constitutionalism

THE PHENOMENON OF INFORMATION AGGRESSION IN THE CONDITIONS OF RUSSIA'S FULL-SCALE WAR AGAINST UKRAINE

The article analyzes the essential features of informational military aggression that distinguish it from war in the traditional sense. The significant features of informational aggression, which are relevant to the current Ukrainian situation, are singled out, namely: non-force nature, lack of submission to

physical laws (no mass, weight, size, temperature, etc.); non-linearity, i.e. disproportionate dependence of cause and effect, violation of the law of conservation of matter and energy, cumulative nature, possibility of avalanche-like growth of information; the possibility of maximum range and speed of distribution, which increases with the development of information technologies; the possibility of perfect cloning; non-localization in time - the consequences of informational aggression and violence can be blurred in time and space; pandemic, mediated nature and secrecy of influence (informational action has a global character and, unlike physical influence, can be completely imperceptible); the virtual nature of the action, the possibility of focusing, selectivity, vulnerability (the fragility of the information world, ease of access, the possibility of hacking information systems).

It has been proven that modern military conflicts, in order to ensure their own legitimacy and for the purpose of exerting manipulative influences, qualitatively use the communicative capabilities of modern post-industrial (informational, etc.) society. Information weapons are extremely destructive and affect the most important - the spiritual sphere of society, and can be classified as weapons of mass destruction. In addition, the universality and effectiveness of information weapons makes them rank as absolute weapons available to all organized structures in peacetime and, especially, in wartime.

Key words: aggression; information aggression; war; information warfare; mass media; manipulation; manipulative technologies; information and communication technologies; regulatory framework.